

Onze relatieve welstand heeft ons in slaap gewiegd, waardoor we onderwijs minder als hefboom voor een beter leven zijn gaan beschouwen. Om de hierdoor ontstane kwaliteitserosie in ons onderwijs tegen te gaan, moeten we als maatschappij in de spiegel kijken, betoogt Filip Moons.

De grootste omwenteling moet van onszelf komen

Zelfverwezenlijking als sleutel voor onderwijskwaliteit

Filip Moons

Universiteit Utrecht

Of het nu over leesvaardigheid, wiskunde of wetenschappen gaat: neem er een internationaal vergelijkend onderzoek bij over het leerplichtonderwijs en je vindt Vlaanderen en Nederland steevast in het lijstje waar de klappen vallen. Dat leidt keer op keer tot heftige maatschappelijke debatten: van de zin en onzin van mobiel-tjes, invulboeken en thuistaal in de klas over eindtermen, centrale toetsen en de problematiek van het lerarentekort tot het aanbieden van schoolmaaltijden. Toch staat de daling van de onderwijskwaliteit macro-economisch in schril contrast met bijvoorbeeld de massificatie van het hoger onderwijs, de influx van onderwijsonderzoek of de stijging van de Lage Landen op de Human Development Index.

Mijn boude stelling: onze relatieve welstand wiegt ons een stuk in slaap, waardoor we onderwijs minder als hefboom voor een beter leven beschouwen; dat beter leven leiden we immers al. Door het idee van zelfverwezenlijking opnieuw centraal te zetten in zowel de maatschappij, het onderwijsbeleid als de lerarenopleiding, kunnen we het tij allicht een beetje keren.

Weekendje Ardennen

Enkele maanden geleden probeerde mijn moeder verhaal bij mij te halen. Mijn zus had het zowaar gepoogd in de schoolagenda van mijn nichtje te schrijven: 'Beste juf Annelies, wij

zijn een weekendje naar de Ardennen geweest. Mijn dochter kon bijgevolg haar huiswerk niet maken.'

Vond ik dat niet schandalig? Zo had ze ons toch niet opgevoed? En kende ik toevallig onderzoek dat kon aantonen hoe schadelijk dergelijke interventies zijn? Uiteraard is er onderzoek naar de invloed van ouders op schoolprestaties¹, maar wat deze anekdote vooral deed was een generatieconflict, dat mijn moeder duidelijk erg goed aanvoelde, op scherp zetten. En laat net daar volgens mij een belangrijke verklaring liggen voor de kwaliteitserosie in ons onderwijs.

Neem nu de laatste PIRLS-resultaten van Vlaanderen². Geen enkele Europese regio zakt dieper weg. Daar zit best een paradox in: de afgelopen decennia is onze kennis van leesdidactiek met sprongen vooruitgegaan³ en toch doen we het slechter. Mij lijkt het daarom weinig plausibel dat leerkrachten twee decennia geleden een veel betere leesdidactiek hanteerden. Wat is dan wel een verklaring? Allicht is deels de status van het instituut school gewijzigd. Je best doen op school, dat was vroeger heel vaak primair in Vlaamse gezinnen: het was de weg om vooruit te komen in het leven, een mooie job te vinden en het later mogelijk beter te hebben dan je ouders. Allicht is ons leesonderwijs nooit echt top geweest, maar omdat er discipline heerste en een grotere drang naar zelfverwezenlijking, behaalden we prima resultaten. En o ja, we weten ook dat leerkrachten vroeger opvallend meer tijd besteedden aan lezen in de klas.

Moeite willen doen

Voorgaande mijmeringen zijn niet zomaar vermoedens. Wanneer we leerlingen tijdens de PISA-onderzoeken vragen naar hun prestatiemotivatie – ‘Hoe goed wil jij bij de beste van de klas horen?’ – dan bengelt zowel Nederland als Vlaanderen helemaal onderaan het klassement⁴. De zogenoemde ‘zesjescultuur’ is dus meer dan louter een vermoeden. ‘Moeite willen doen’ heeft ook een direct effect op die PISA-scores, wat onder meer blijkt uit een onderzoek van 2017 bij Amerikaanse en Chinese studenten uit Shanghai⁵. De helft van deze studenten kreeg 25 dollar en moest 25 opgaven uit de PISA-test maken. Per fout antwoord werd er 1 dollar weggenomen. De andere helft moest dezelfde 25 opgaven uit de PISA-test maken, maar kreeg geen cash. Het resultaat? De ‘omgekochte’ studenten in Amerika gingen er stevig op vooruit, vooral dan de gemiddelde presteerders en jongens. Geëxtrapoleerd naar de PISA-test zouden de Verenigde Staten met deze boost stijgen van plaats 36 naar plaats 19 in de PISA-rankings; al is die extrapolatie mogelijk wat overdreven. Bij de Chinese studenten uit Shanghai, die al tot de PISA-top behoorden, was er geen stijging op te merken bij de omgekochte studenten. Er is dus wel – zij het gematigd – bewijs dat prestatiemotivatie een invloed heeft op toetsscores in internationaal vergelijkend onderzoek. En hoewel prestatiemotivatie zeker niet zomaar hetzelfde is als een drang naar zelfverwezenlijking, valt dat laatste construct moeilijker in cijfers te vatten.

Neem nu Estland, dat door de uitstekende laatste PISA-scores allicht de opvolger van Finland wordt als nieuw onderwijsmekka van Europa⁶. Onlangs ontspan er zich op X (voorheen Twitter) een interessante discussie tussen Elisabeth Meuleman (Vlaams parlementslid, Groen)⁷ en mezelf. Zij betoogde dat autonomie, een brede vorming tot zestien jaar en geen zittenblijven de succes ingrediënten van de Baltische staat waren. Ik kon het niet meer oneens zijn: in de complexiteit van het vergelijken van onderwijssystemen is het al te verleidelijk om uitsluitend te focussen op de systemische verschillen (brede vorming, zittenblijven et cetera)

**‘Moeite willen doen’
heeft ook een
direct effect op
de PISA-scores**

**Van alle gebouwen
in Valga was er**

**één het mooiste:
de school**

omdat wij – en zeker politici – daar invloed op kunnen uitoefenen.

Estland werd na de val van de Sovjet-Unie in 1991 onafhankelijk. Wie het land al eens bezocht heeft, voelt de drang naar zelfverwezenlijking overal. Tallinn wordt in snel tempo omgevormd tot een ultramoderne stad, al vanop de luchthaven zet Estland zichzelf op de kaart als een van de voortrekkers van de digitale samenleving van morgen. Schoolgebouwen werden na de val van de Sovjet-Unie ook gerenoveerd, wat ik onlangs nog mocht ervaren tijdens een bezoek aan Valga, een redelijk ingeslapen stadje op de grens met Letland. Van alle gebouwen was er één het mooiste: de school.

Het hoeft geen betoog dat onderwijs in zo’n cultuur een sleutelrol speelt, wat de deur openzet naar een uitstekende onderwijskwaliteit. Daarnaast zette de bevolkingskrimp de concurrentie tussen scholen op scherp, waardoor scholen er alle belang bij hadden de beste kwaliteit te bieden om zo leerlingen aan zich te binden. En o ja, Estland is qua oppervlakte net iets groter dan Nederland, maar komt met z’n 1,3 miljoen inwoners erg in de buurt van het aantal inwoners van het Brussels Hoofdstedelijk Gewest. Alleen al die schaalverschillen zorgen noodgedwongen voor een andere onderwijsorganisatie, waardoor we op dat vlak van elkaar niet bijster veel te leren hebben.

Een positieve evolutie van het Vlaamse en Nederlandse onderwijs zal dus vooral van onszelf moeten komen, waarbij ik sterk betwijfel dat onze systemen op de schop moeten. Hoe verklaar je anders dat het Vlaamse onderwijs twintig jaar geleden wel wereldtop was? Als we al iets kunnen leren van Estland, dan denk ik dat het vooral de cultuur van zelfverwezenlijking is.

Te nihilistische kijk

Als zelfverwezenlijking een essentieel puzzelstukje is voor onderwijskwaliteit, dan is natuurlijk de vraag: hoe kunnen we dat beïnvloeden? Daarnaast rijst meteen een tweede vraag: als gestegen welvaart ten koste gaat van zelfverwezenlijking, hoe erg moeten we dat dan als maatschappij

Houd je ver weg van hervormingen die ‘alles moeten veranderen’

eigenlijk vinden? Van gestegen welvaart profiteert immers iedereen, ook en vooral de allerzwaksten.

Toch is dat een iets te nihilistische kijk op de zaak. Om professor cognitieve psychologie Wouter Duyck te citeren⁸, ‘een kenniseconomie bouw je niet op een cognitief kerkhof’.

Bovendien maakt Duyck heel terecht het punt dat ambitieuzere leerlingen ook gelukkiger zijn en ambitie een absolute voorwaarde is om sociale mobiliteit te bewerkstelligen:

‘Veerkrachtige kinderen uit de kwetsbaarste milieus die het toch zeer goed doen op school, zijn veel ambitieuzer dan even kwetsbare kinderen die het niet goed doen. Sociale mobiliteit gebeurt (helaas) niet in de staart van de klas.’

Wat kan het onderwijsbeleid dan wel doen om zelfverwezenlijking weer die broodnodige impulsen te geven? Eerst en vooral: houd je ver weg van al te hoogdravende hervormingen die ‘alles moeten veranderen’; vaak zijn dergelijke plannen dusdanig ambitieus dat ze alleen maar kunnen tegenvallen. Kijk naar de doelstellingen van de modernisering van het Vlaams secundair onderwijs⁹ en leg ze eens naast de effectieve uitwerking; het is een vat vol ontgoocheling. Zo was een van de doelstellingen een ‘rationalisatie van het studieaanbod’, maar nog geen vier jaar na de start van de modernisering blijken we met meer studierichtingen te zitten¹⁰. Ook dat fenomeen – dat een onderwijssysteem zich maar moeilijk laat veranderen en dat grote onderwijs-hervormingen dikwijls op een mislukking uitdraaien – heeft overigens een naam gekregen in de literatuur¹¹: *the grammar of schooling*.

Het zal dus van subtielere veranderingen moeten komen. Een cruciaal element lijkt mij dat alle actoren het belang van onderwijs én het belang van leren (‘kennis verwerven’) centraal zetten. We moeten er elkaar weer van overtuigen dat ‘naar school gaan’ en ‘je best doen op school’ voor het overgrote deel van de minderjarigen de belangrijkste én enige cruciale taak is die ze op hun jonge leeftijd hebben. We zijn het aan onze nabestaanden verplicht om die antieke waarden af te stoffen. Als we terug slecht nieuws krijgen – bijvoorbeeld met de volgende PISA-cijfers in 2025 – moeten we niet alleen maar heil verwachten van de minister van

Onderwijs die het allemaal zal oplossen, maar ook zelf als maatschappij in de spiegel kijken. Als we achteruitboeren, zegt dat iets over ons allemaal. Niet alleen over de onderwijsminister, schoolbesturen, koepels, leraars: over ons allen. Dat hoger belang voor onderwijs zet onvermijdelijk de leraar terug op een voetstuk, het terugdringen van het lerarentekort kan er alleen maar wel bij varen.

Dat belang sijpelt door naar andere delen van het onderwijsbeleid: infrastructuur bijvoorbeeld. Menig Vlaams schoolgebouw is zo oud dat zelfs de schoolborden nog in zwart-wit waren toen ze werden gebouwd. Zo’n plek ademt niet meteen uit dat we hier als maatschappij onze belangrijkste taak volbrengen: de toekomst voorbereiden. Op dat vlak is er een erg groot verschil met Nederland, waar de meeste scholen die indruk wél geven.

Geen zorgopleiding

Onlangs wijdde dit magazine twee nummers aan de lerarenopleidingen. Veel bijdragen zetten het belang van kennis, vakinhoud en vakdidactiek centraal¹². Ik kan het niet meer eens zijn met die betogen. Vorig jaar bracht *De Morgen* de enorme verschillen in kaart tussen Vlaamse hogescholen bij het organiseren van de lerarenopleiding voor het basisonderwijs¹³: sommige hogescholen besteden vijf keer zo weinig tijd aan vakken zoals Nederlands en wiskunde als andere. Dat is onaanvaardbaar. Leraars moeten juist extra bagage hebben op vlak van vakinhoud en vakdidactiek. In een maatschappelijke context waarin onderwijs minder de rol van ‘volksverheffer’ speelt, kom je immers als leraar maar beter goed beslagen op het ijs. Een lerarenopleiding moet bij uitstek voorbereiden op het *leraarschap*: mensen iets leren, waar uiteraard plaats is voor pedagogie en de uitdagingen van onze diverse samenleving, maar waar dat soort zaken niet de boventoon voeren. Het is tenslotte geen zorgopleiding. Ik ben ervan overtuigd dat zulke koerswijzigingen, indien enkele jaren volgehouden en uitgedragen, opnieuw meer mensen zullen overtuigen voor dit mooie beroep te kiezen.

We zijn het aan onze nabestaanden verplicht om die antieke waarden af te stoffen

In 2021 leverde de commissie Beter Onderwijs in opdracht van de Vlaamse onderwijsminister Ben Weyts (Nieuw-Vlaamse Alliantie) haar rapport *Naar de kern: de leerlingen en hun leerkracht* op¹⁴. De boodschap om terug naar de kern te gaan schuurt dicht aan bij wat ik hiervoor 'zelfverwezenlijking' noemde. Daarbij formuleerde de commissie 58 best concrete adviezen voor het onderwijsbeleid: allemaal kleine puzzelstukjes die geen copernicaanse omwenteling bepleiten, maar wel degelijk hun indirect effect op zelfverwezenlijking niet zouden missen. Onze minister heeft er al enkele gerealiseerd, en ik hoop dat ook bij de volgende regeringsonderhandelingen dit rapport zijn weg naar de onderhandelingstafel vindt.

De grootste omwenteling zal echter van onszelf moeten komen. Dat kan met heel simpele, alledaagse dingen: op familiefeesten systematisch vragen hoe het gaat op school, bij studiekeizers spontaan de vraag stellen of studenten ook al eens aan een lerarenopleiding hebben gedacht, speelgoedcadeaus al eens vervangen door een leesboek, bij het plannen van een familieweekend stevast in te rekenen wanneer de kinderen hun huiswerk zullen maken et cetera. Daarom doe ik vooral een appèl op u, de lezer, om te stoppen met kennis te relativiseren, het belang van school te minimaliseren en, kortom, om zelfverwezenlijking weer centraal te stellen.

Filip Moons

is als universitair docent in de didactiek van de wiskunde verbonden aan het Freudenthal Instituut van de Universiteit Utrecht

Noten

- Watkins, C.S. & Howard, M.O. (2015). Educational success among elementary school children from low socioeconomic status families: A systematic review of research assessing parenting factors. *Journal of Children and Poverty*, 21:1, 17-46. doi: 10.1080/10796126.2015.1031728
- Denies, K., Bleukx, N., Pelgrims, L. Laga, J., Van Steertegem, K., Dockx, J. Vanbuel, M., Van Keer, H. & Aessaert, K. (2023). *Leesvaardigheid in het vierde leerjaar in Vlaanderen: Resultaten van PIRLS 2021 in internationaal vergelijkend perspectief*. KU Leuven: Centrum voor Onderwijseffectiviteit en -evaluatie.
- Tiebout, K., Verachtert, P., Geudens, A., Schraeyen, K., Bellens, K., Taelman, H., Trioen, M., Casteleyn, J., Simons, M. & Smits, T.F.H. (2023). *Les in lezen. Inspiratiegids voor effectief leesonderwijs in het kleuter-, lager en secundair onderwijs*. Antwerpen: Universiteit Antwerpen.
- OECD (2017). Students' motivation to achieve. In *PISA 2015 Results (Volume III): Students' Well-Being*. Parijs: OECD Publishing. doi.org/10.1787/9789264273856-9-en
- Gneezy, U., List, J., Livingston, J., Qin, X., Sadoff, S. & Xu, Y. (2019). Measuring success in education: The role of effort on the test itself. *American Economic Review: Insights*, 1 (3): 291-308. doi.org/10.1257/aeri.20180633
- Tire, G. (2021). Estonia: A Positive PISA Experience. In: Crato, N. (red.), *Improving a Country's Education*. Cham: Springer. doi.org/10.1007/978-3-030-59031-4_5
- Twitter.com/Elisameuleman/status/1650825599772966913
- Duyck, W. (2022). De hersenen van onze kinderen zijn de laatste vijftig jaar niet veranderd. De recepten liggen op tafel. *De Morgen*. www.demorgen.be/meningen/de-hersenen-van-onze-kinderen-zijn-de-laatste-vijftig-jaar-niet-veranderd-de-recepten-liggen-op-tafel-bcea51ff/
- Commissie Monard (2009). *Kwaliteit en kansen voor elke leerling: Een visie op de vernieuwing van het secundair onderwijs*. Vlaamse Overheid.
- Demeyere, Y. (2023). Weyts maakt komaf met 'spookrichtingen'. *De Standaard*. www.standaard.be/cnt/dmf20231102_95657954
- Tyack, D. & Tobin, W. (1994). The 'grammar' of schooling: Why has it been so hard to change? *American Educational Research Journal*, 31 (3), 453-479. doi.org/10.2307/1163222
- Scheerens, J. & Witte T. (2023). Hefboom tot kwaliteitsverbetering? Een schoolse of een 'ontschoolde' lerarenopleiding. *Thema* 2023-5. www.themahogeronderwijs.org/110-2899_h1-Hefboom-tot-kwaliteitsverbetering-h1
- Gordts, P. & Straetmans, J. (2023). Onderwijs in crisis: Onderzoek van *De Morgen* plaatst vraagtekens bij hoe onze leraren zijn opgeleid: 'Ik ben geschrokken van de resultaten'. *De Morgen*. www.demorgen.be/nieuws/onderzoek-van-de-morgen-plaatst-vraagtekens-bij-hoe-onze-leraren-zijn-opgeleid-ik-ben-geschrokken-van-de-resultaten-b8a96f83/
- Commissie Beter Onderwijs (2021). *Naar de kern: de leerlingen en hun leerkracht*. Rapport van de Commissie Beter Onderwijs. onderwijs.vlaanderen.be/sites/default/files/2021-10/RAPPORT-OK19%20oktober.pdf